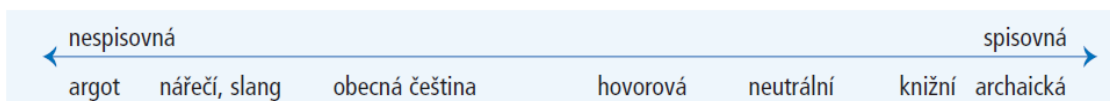

SLOVNÍ ZÁSoba

Čeština není jednotlivý celek, má podobně jako všechny vyspělé jazyky bohatě rozvrstvenou a rozlišenou slovní zásobu. Obecně ji můžeme rozdělit na vrstvu spisovnou a nespisovnou, hranice těchto vrstev však nejsou ostré.

Spisovná čeština

se používá hlavně v oficiální, veřejné komunikaci (ústní i písemné), tzn. na úřadech, ve školách, v médiích nebo v odborné literatuře. Ani spisovná čeština však není stejnorodá, existují v ní prostředky:

- knižní – užívané zejména v psaných projevech, např. *nasnadě, nazírat, neochvějný*;
- neutrální;
- hovorové – užívané v mluvených projevech, např. *nátura, nafackovat, drzoun, záchranka*;
- archaické – slova, která označují skutečnost, pro kterou bylo objeveno vhodnější pojmenování, např. *mistr vysokého učení* (dnes: profesor vysoké školy), *preceptor* (dnes: učitel).

Uvedené charakteristiky se týkají nejen výběru slov, ale i tvarů slov – tyto rozdíly zachycuje tabulka uvedená níže.

Nespisovná čeština

se používá především v neoficiálních mluvních projevech. Zahrnuje například nářečí, slang (tj. jazyk profesních či zájmových skupin, např. sportovců, lékařů) a tzv. obecnou češtinu (k ní patří např. *kecat, muzicírovat, makat, jinší*).

Příklady užití jednotlivých prostředků:

obecně české	hovorové	neutrální	knižní
–	<i>panelák</i>	<i>panelový dům</i>	–
–	<i>strejda</i>	<i>strýc</i>	–
–	<i>rejžák</i>	<i>rýžák</i>	–
–	<i>chleba</i>	<i>chléb</i>	–
–	<i>kluk</i>	<i>chlapec, hoch</i>	<i>jinoch</i>
–	<i>kytka</i>	<i>kytice</i>	–
<i>mlíko</i>	–	<i>mléko</i>	–
<i>mladej sportovec</i>	–	<i>mladý sportovec</i>	–
<i>s těma politikama</i>	–	<i>s těmi politiky</i>	–
<i>bysme</i>	–	–	<i>bychom</i>
–	<i>kupuju</i>	<i>kupuji</i>	–
–	<i>jedem</i>	<i>jedeme</i>	–
–	<i>lítat</i>	<i>létat</i>	–
–	<i>tedka</i>	<i>teď</i>	–
–	<i>Je mi to fuk.</i>	<i>Je mi to jedno.</i>	<i>Je mi to lhostejné.</i>
–	<i>Volat soukromě se tu nesmí.</i>	<i>Používat telefon k soukromým hovorům se zakazuje.</i>	<i>Používání telefonu k soukromým hovorům je zapovězeno.</i>

To, jaké prostředky zvolíme, závisí na **adresátovi**, na **cíli** sdělení, na **způsobu** a **druhu projevu** – novoroční projev prezidenta, referát ve škole, hovor s kamarády, recept v kuchařce či nepřipravený komentář hokejového zápasu se budou zásadně lišit. Při jakémkoli projevu, písemném nebo ústním, bychom měli volit takové prostředky, které odpovídají tomu,

- co chceme sdělit,
- komu to chceme sdělit,
- s jakým cílem to sdělujeme.

ZVUKOVÁ STRÁNKA JAZYKA

Hlásky a slabiky

Zvuky, ze kterých se skládají slova, nazýváme **hlásky**. Dělíme je do dvou skupin – **samohlásky** a **souhlásky**. Hlásky se při vyslovování sdružují do **slabik** a ty následně do celých slov (ne – po – ra – zi – tel – ný). Základem slabik jsou samohlásky. Proto říkáme, že jsou **slabikotvorné**. Souhlásky bez samohlásek slabiky utvořit ve většině případů nemohou. Výjimkou jsou souhlásky r, l (*vrt, hlt*) a velmi vzácně m, n (*osm*).

Všechny české samohlásky (a, e, í, o, u) jsou **znělé**. (Hlásky „i“ může mít v psané podobě dvě varianty – „i“ a „y“.) To znamená, že při jejich výslovnosti se chvějí hlasivky. Jejich základem jsou tóny, můžeme je zpívat. Podle délky trvání rozdělujeme samohlásky na **krátké** a **dlouhé** (a – á, e – é, í – í, o – ó, u – ú / ů). Spisovná čeština obsahuje vedle jednoduchých samohlásek i **dvojhlásku** ou (*nouze*) a zásluhou slov přejatých z jiných jazyků také **dvojhlásky** au, eu (*automobil, euro*).

→ Pozor na rozdíl mezi dvojhláskou (*nouze*) a dvěma samohláskami, které stojí vedle sebe (*do-u-čit, na-u-čit*).

Souhlásky rozdělujeme na **pouze znělé** – r, l, m, n, ň, j, **pouze neznělé** – c, č a **párové**, pro které platí, že každá znělá souhláska má svůj neznělý protějšek:

znělé	b	v	d	ď	z	ž	g	h
neznělé	p	f	t	ť	s	š	k	ch

Zvláštní postavení má souhláska ř: ř je **znělé**, má-li v sousedství samohlásku (*řeřicha*) nebo souhlásku znělou (*dřež*); ř je **neznělé** v sousedství neznělé souhlásky (*třetina*) a na konci slova (*vepř*).

Při vyslovování souhlásek znělých se hlasivky chvějí, u neznělých tomu tak není. Základem souhlásek jsou šumy, na rozdíl od samohlásek je nelze samostatně zpívat.

Přízvuk

Všechna česká slova mají přízvuk (silněji vyslovená část slova) na první slabice. Takový přízvuk se nazývá **slovní** (*pracovat*). Pokud je vyslovováno spojení s vlastní předložkou, je přízvuk na předložce (*na půdě*).

Některá slova (trojslabičná a delší) mohou mít přízvuky dva. Na první slabice již zmiňovaný slovní přízvuk **hlavní** a na dalších (třetí, páté, sedmé ...) přízvuk **vedlejší** (*zaplatili*), který je slabší.

Důraz

Důraz je zesílený přízvuk. Používáme ho tehdy, je-li zapotřebí ve větě nějaké slovo zdůraznit. Důrazové slovo stojí zpravidla na konci věty. (*Tak to ti opravdu nezapomenu!*)

Větná melodie

Rozlišujeme několik druhů větných melodií. V psaném projevu tyto melodie rozlišujeme pomocí interpunkčních znamének na konci vět.

- 1) Věty **oznamovací** mají klesavou melodii. Na konci věty klesáme hlasem. (*Na pasece se pásí bílý kůň.*)
- 2 a) Melodie vět **tázacích zjišťovacích** před koncem klesá, ale s posledními slabikami zase stoupá. (*Půjčíš mi svou průkazku?*) Na zjišťovací otázky můžeme odpovědět buď ano, nebo ne.
 - b) Melodie vět **tázacích doplňovacích** může být dvojitá. Buď před koncem stoupá a vzápětí klesá, anebo je vrchol na prvním tázacím slově a melodie postupně klesá až na konec věty. (*Kdy se vrátíte domů?*) Na doplňovací otázky nemůžeme odpovědět ano – ne, doplňujeme neznámé skutečnosti.
- 3) Melodie vět **žádacích** (mezi ně patří věty rozkazovací a přací) může být opět dvojitá. Chceme-li vydat rozkaz důrazný, melodie je důrazná na počátku věty a postupně klesá. V druhém případě melodie před koncem věty stoupne a vzápětí klesne. (*Přestaňte mluvit! Kéž by to byla pravda!*)

Každý druh věty může mít citové zabarvení. Takovým větám říkáme **zvolací**. Jsou typické nápadným zvýšením melodie. (*To je nepořádek!*)

Tempo řeči

Při mluveném projevu vyslovujeme jednotlivá slova v přirozeném tempu. Příliš rychlé by mohlo znesnadnit posluchači porozumění, příliš pomalé by naopak mohlo vést ke ztrátě posluchačova soustředění. S tempem jsou spojeny pauzy, kterými oddělujeme části našeho projevu podle obsahových souvislostí. Většinou platí, že pauzu uděláme tam, kde máme v psaném projevu čárku. Ale může být i na jiném místě.

VYJMENOVANÁ SLOVA

B být, bydlet, obyvatel, byt, příbytek, nábytek, dobytek, obyčej, bystrý, bylina, kobyla, býk, babyka + vlastní jména Zbyněk, Bydžov, Bylany, Příbyslav

		bít	natírat: <i>Nabílili plot bílou barvou.</i>
bydlo	příbytek, živobytí	bidlo	dlouhá tyč
býlí	plevel	bílý	<i>bílý sníh</i>
být	existovat: <i>Musím být doma.</i>	bít	tlouci, bouchat: <i>Kdo chce psa bít, hůl si vždy najde.</i>
dobýt	zmocnit se: <i>dobýt hrad</i>	dobít	ubít: <i>Dobil poraněnou srnku.</i> doplnit: <i>Dobil baterii.</i>
nabýt	získat: <i>nabýt vědomosti</i>	nabít	natlouci naplnit nábojem: <i>Nabil zbraň.</i>
odbýt	neudělat pořádně: <i>Odbyl domácí úkol.</i>	odbít	odtlouci: <i>Odbila pátá hodina.</i>
přibýt	zvětšit počet: <i>Přibyli dva noví žáci.</i>	přibít	přitlouci: <i>Tatínek přibil hřebík.</i>
ubýt	zmenšit počet: <i>Dobrych žáků ubylo.</i>	ubít	utlouci